

УДК 930(477):[910.4:629.5.017.2](=161.2)(470+571)
(092):[39+81](=56+=81/82)-047.37"18"
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2022.05.1041>

ДОСЛІДНИК ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ ВАСИЛЬ ХРОМЧЕНКО. ЙОГО ЕТНІЧНА ПРИНАЛЕЖНІСТЬ ТА НАРОДОЗНАВЧИЙ ДОРОБОК (І ПОЛ. ХІХ ст.)

Віра Білоус
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7848-180X>
Кандидатка історичних наук,
Старша наукова співробітниця,
Інститут народознавства НАН України,
відділ етнології сучасності,
проспект Свободи, 15, 79000, Львів, Україна,
e-mail: bilka3@gmail.com

Американознавчий набуток українців надто скупо репрезентований у світовій гуманітаристичній. З-поміж подвижників у цій ділянці є мореплавець Василь Хромченко (1792—1849), етнографічний і лексикографічний спадок якого активно використовують зарубіжні дослідники. Водночас його біографія, етнічне походження все ще нез'ясовані; постать, із типово українською моделлю прізвища відома міжнародній науковій спільноті як російський вчений і не введена в українознавчий простір. Ці чинники зумовили актуальність обраної теми.

Метою статті є з'ясувати етнічну приналежність В. Хромченка, розкрити його внесок в етнологію та мовознавство корінних народів Північної Америки, осмислити постать у контексті інтелектуальної історії українців.

Джерельною базою для генеалогічних досліджень роду В. Хромченка стали облікові записи козацького та військового станів ХVIII ст. (опубліковані та рукописні). Науковий доробок мореплавця розкрито на основі аналізу виданих подорожніх описів, а також його рукописних матеріалів, що є в архівах Петербурга та Пермі.

Методологія дослідження ґрунтується на методах: генеалогічного пошуку, біографічному й частково просопографічному, методі історіографічного аналізу та порівняльно-історичному.

Ключові слова: Василь Хромченко, мореплавець, вихідець з України, генеалогічні дослідження, етнографія, лексикографічний матеріал, ескімоси, індіанці, Аляска, Каліфорнія.

Vira BILOUS

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7848-180X>

Candidate of Historical Sciences,

Senior Researcher,

The Institute of Ethnology of the NASU,

The Department of Modern Ethnology,

15, Svobody Avenue, 79000, Lviv, Ukraine,

e-mail: bilka3@gmail.com

THE RESEARCHER OF NORTH AMERICA VASYL KHROMCHENKO. HIS ETHNIC AFFILIATION AND ETHNOGRAPHIC WORK (1ST HALF OF THE XIX CENTURY)

Problem Statement. American studies achievements of Ukrainians belong to those pages of national historiography that are exceptionally sparingly represented in world humanitarianism. Vasyl Khromchenko (1792—1849) was one of the movers in this area. His heritage is actively used by foreign researchers of the traditional cultures and languages of the indigenous peoples of North America. However, the ethnic and social origin of V. Khromchenko remains unclear to this day. At most, Russian historiography interprets this figure, with a distinctly Ukrainian surname model, exclusively as a Russian scientist. That is why only under this marker he is known to the American and European scientific community.

The purpose of the article is to establish the ethnicity of V. Khromchenko, to reveal his contribution to the study of the genesis, ethnic history, traditional life, the languages of the Eskimos and Indians, and to consider his achievements in the context of the intellectual history of Ukrainians.

The biographical method and methods of genealogical research helped to establish the place of birth, and social origin of V. Khromchenko, to expand his scientific biography. The method of historiographical analysis made it possible to find out the scope, forms and features of his ethnographic collecting activities. The comparative-historical method made it possible to study the legacy of V. Khromchenko in comparison with the achievements of his predecessors and contemporaries, as well as with the latest developments.

The exploratory and analytical work resulted in finding evidence of the Ukrainian ethnicity of the seafarer. The Khromchenko family from the end of the 17th century, maps of his sea expeditions and ethnographic research along the western coast of North America have been reproduced. The priority of a native of Ukrainian ethnic lands in learning the culture and language of many Eskimo and Indian tribes of Alaska and California has been established. In conclusion, the factual importance of V. Khromchenko's ethnographic and linguistic materials for global American studies and their active use in modern studies have been emphasised.

Keywords: Vasyl Khromchenko, seafarer, a native of Ukraine, genealogical research, ethnography, lexicographic material, Eskimos, Indians, Alaska, California.

Вступ. Американознавчий доробок співвітчизників належать до тих надбань нашої інтелектуальної історії, які надто скупо репрезентовані у світовій гуманітаристиці. Чимало видатних дослідників досі не асоціюються з українською нацією, оскільки їхнє походження завуальовано російською історіографією, а спадок привласнений. Із-поміж таких подвижників науки — мореплавець, керівник двох експедицій уздовж берегів Аляски та двох навколосвітніх подорожей Василь Хромченко (1792—1849). Частина спадщини (щоденники, лексикографічний матеріал) перекладена й опублікована англійською, німецькою та французькою мовами [1, р. 42—95; 2, с. 51], назви, які він дав низці географічних об'єктів збереглися на сучасних картах, ім'ям самого В. Хромченка названо мис і затоку на о. Нова Земля (Баренцеве море), мис на о. Нунівак (Берингове море). Однак дані про місце народження першовідкривача відсутні в усіх російських довідниках, невідомі вони й для української, а також західноєвропейської та американської науки. Проте на його українське походження вказує вже саме прізвище. Дослідження генеалогії В. Хромченка поповнить знання про відомих вітчизняних мореплавців, географів, країнознавців (Ю. Лисянський, В. Завойко, С. Макаров, Я. Окуневський тощо), які відкривали та вивчали різні континенти. А висвітлення його наукової спадщини як частки надбань української нації сприятиме виведенню України з тіні російської науки, руйнуванню російсько-центристського підходу до інтелектуальної історії країн Східної Європи, який присутній, хоча в менших масштабах, у зарубіжному науковому світі ще й до сьогодні. Окреслені чинники зумовлюють *актуальність* обраної теми. *Метою* статті є з'ясувати етнічну належність В. Хромченка та висвітлити його внесок у вивчення генези, етнічної історії, традиційного побуту та мов корінних народів Північної Америки, осмислити постать у контексті інтелектуальної історії українців. *Завдання* розвідки: здійснити генеалогічні дослідження роду В. Хромченка; ширше розкрити його наукову біографію; з'ясувати, картографувати маршрути експедицій навколо Аляски; виявити науковий набуток у царині етнографії та філології, визначити, яких народів чи їхніх етнолокальних груп він стосується; установити наукову вартість фактографічного матеріалу та запит на нього в сучасній американістиці.

Методологія дослідження ґрунтується на *методі* генеалогічного пошуку, який дав змогу визначити

місце народження та соціальне походження В. Хромченка; *біографічному* й частково *просопографічному* методах, що дозволило поповнити знання про життєпис першовідкривача, зумовленість деяких його віх; *методі історіографічного аналізу*, за допомогою якого з'ясовано обсяг, форми та особливості народознавчої збирацької діяльності мореплавця; *порівняльно-історичному* методі, який необхідний для розкриття новизни наукової спадщини В. Хромченка.

Джерельною базою для генеалогічних досліджень роду В. Хромченка та його наукової біографії стали облікові записи козацького й військового станів XVIII ст. (реєстри та присяжні книги, переписи населення, рукописні сповідальні книги тощо), родовідні документи, учнівські та послужні формуляри. Науковий доробок мореплавця осмислено на основі його опублікованих подорожніх описів, а також рукописних матеріалів з етнографії та лексикографії народів Аляски й Каліфорнії, що зберігаються в Державному архіві Пермського краю, а також у Відділі рукописів Російської національної бібліотеки в Петербурзі (їхні фотокопії знайшла на сайті «Архіву рідних мов Аляски», Університет Аляски, м. Фербенкс, США).

Стан вивчення теми. В українській історіографії майже немає розвідок про життя, службову діяльність і науковий спадок Василя Хромченка. Винятком є англомовна публікація 1982 року всесвітньоизвестного славіста Ярослава-Богдана Лисяка-Рудницького (1910—1995) про ймовірні українські корені мореплавця [3, р. 13—16]. Цією статтю він зацікавився в контексті студій української топоніміки на американському континенті, до якої відніс і «мис Хромченка» на о. Нунівак (з 1845 р. назву змінено на мис Етоліна). Відомий філолог не мав даних про місце народження першопрохідця. Однак свою гіпотезу будував на типово українському суфіксові *-енко* в його антропонімі, а також на численних фактах причетності уродженців наших земель (Ю. Лисянського, П. Полетики та ін.) до історії мореплавства Росії та російсько-американських зв'язків. Публікація не містить нових біографічних даних чи докладного аналізу доробку В. Хромченка. Водночас вона важлива з погляду привернення уваги зарубіжної спільноти до ролі українців, зокрема й В. Хромченка, в американістиці, а також — як палкий заклик до співвітчизників дослідити його генеалогію і, в разі підтвердження українського походження, осмислити й

увести його наукову спадщину у скарбницю українських надбань.

Значно частіше постать В. Хромченка є предметом досліджень в американській та російській історичній літературі (XX, XXI ст.). Насамперед, у працях про вивчення материків і океанів, а також студіях із історії російської колонізації територій Північної Америки. Із різногранної життєдіяльності В. Хромченка осмислено з погляду географічної науки його морські експедиції вздовж західних берегів Аляски та навколо земної кулі: організацію, маршрути, відкриття [4; 5, р. 141—142; 6, с. 359—365; 7, с. 248—250; 8, с. 38—40, 203—207]. Варто виокремити публікації радянського історика А. Бурикіна, який картографічно реконструював усі його наукові подорожі [4]. Проте ці та інші розробки й карти не охоплюють повною мірою історію експедицій та географічні успіхи В. Хромченка, зокрема під час досліджень Аляски 1822 р., оскільки автори опиралися лише на уривок тревелогу мореплавця, що опублікований у «Северном архиве» 1824 р. [9]. Окрім того, постать і її досягнення подано в річищі лише російської науки та історії.

Менше, та все ж осмислено окремі надбання В. Хромченка в ділянці лексикографії та етнології Північної Америки. Так, радянська філологиня Є. Бломквіст, відтворюючи розвиток російських лінгвістичних досліджень на цьому континенті, згадала оприлюднені ескімоські словники В. Хромченка [10, с. 99—100]. Докладніше розглянув його збірослови, а саме рукописний словник мови індіанського народу еяк видатний американський лінгвіст, автор етномовної карти Аляски, засновник Центру корінних мов Аляски М. Краус. Він наголосив на цінності джерела з погляду походження з нової локації еяків (узбережжя р. Куппер), що дає змогу з'ясувати зміни у їхній мові в умовах іншого етнічного оточення [11, р. 185].

У 60—70-х рр. XX ст. вивчення етнологічного спадку В. Хромченка розпочав відомий фахівець з історії та етнології Аляски Дж. Ванстоун [12, р. 31—34]. Він зініціював англomовний переклад (з російської) виданого уривка щоденника 1822-го року, до якого, власне, й написав його ґрунтовний розбір. Американський антрополог ідентифікував низку населених пунктів та культурно-побутових явищ, які описав В. Хромченко. А також установив, зіставивши з дослідженнями учених XX ст., достовірність і помилковість низки фактів та суджень мореплавця. До хибних

міркувань відніс, до прикладу, твердження про етнографічну ідентичність усіх жителів північно-західної Аляски. Істинними ж вважав зауваги про відсутність у остров'ян Нунівака суспільних інституцій влади, доміную особистих якостей у виборі громадського лідера тощо. Цінність подорожнього щоденника він убачав у найраніших фіксаціях побуту тубільців, які ще не знали російської колонізації та зберігали давні устої.

Отож, розглянута література про житеві віхи й заслуги В. Хромченка стосується низки аспектів його життєпису та спадщини. Однак немає узагальнювальної розвідки про різногранний народознавчий доробок мореплавця на північноамериканському континенті; не з'ясоване досі й етнічне походження діяча.

Основна частина. 1. Встановлення етнічної належності В. Хромченка. Основні віхи життєпису

Досьогочасна біографічна інформація про В. Хромченка розпочинається від 1806 р., коли він у віці 14-ти років вступив до штурманського училища в Кронштадті. Звідси автори його життєпису доходять висновку, що юнак був із небагатої сім'ї, оскільки діти заможних родин здобували морський фах переважно в престижному Морському кадетському корпусі [13, с. 39]. Цим відомості про його ранній період життя обмежуються.

А можливо, В. Хромченко походив із козацького роду, зі старшин чи шляхти, адже саме їхні нащадки найчастіше поповнювали військові навчальні заклади Росії? З огляду на це, надано перевагу пошуку його предків серед козацької верстви, хоча в Кронштадтське штурманське училище приймали представників різних соціальних станів.

Опрацьовувала опубліковані й доступні в базах даних та на генеалогічних сайтах реєстри, присяжні списки козацьких полків (і їхніх реорганізованих російських структур) XVIII ст. (ліво- і правобережних, слобідських, Низового війська Запорозького та ін.). У результаті виявлено зо два десятки жителів із прізвищем Хромченко та його варіантами (Хро(а) мець, Хроменко тощо). Вони найчастіше траплялися у військово-територіальних одиницях Стародубщини. Були й в інших полках (Київському, Переяславському, Чернігівському), але значно менше. Зрозуміло, що опрацьовані облікові джерела, незважаючи на чималу їхню кількість, не подають усіх носіїв цього антропоніма. Та, все ж, науковий пошуковий запал спонукав продовжити дослідження серед «віднайдених» Хромченків — а раптом...

Тож, оскільки більшість полкових переписів структуровані за сотнями та куреннями, то виявлені козаки Хромченки мають прив'язки до населених пунктів чи їхніх об'єднань (тобто сотень). З огляду на це наступним кроком був пошук у цих селах чи містечках Хромченка Василя, Степанового сина, що народився в 1792 році. Для цього досліджено генеалогічні матеріали з того чи іншого села 90-х рр. XVIII ст. З-поміж родовідних джерел найбільш збереженими виявилися сповідальні книги (на відміну від метрик). У них щороку фіксувався повний склад сім'ї (включено з дітьми) та ще й вказівкою віку. Ці збірки архівів Чернігова, Києва викладені, як відомо, на генеалогічному сервісі «Family Search». Працювала так: приміром, у книзі присяг російській імператриці Анні Іоанівні 1732 р. згадані Хромченки в Бориспільській сотні (включала 10 сіл) Переяславського полку, в сс. Дарієвську, Посудичі Погарської сотні Стародубського полку тощо. Відповідно, переглядала сповідальні списки Дарієвська, Посудич, 10-ти сіл Бориспільської сотні від 1792 р. і до 1806 р. (часу вступу В. Хромченка до штурманського училища).

І ось, Василя Степановича Хромченка 1792 року народження таки знайшла. Така особа з указаною датою появи на світ є у сповідках лише одного з оглянутих населених пунктів. Це згадане село Посудичі Погарського повіту, що належить до історичних українських земель Стародубщини. Цей край, знаємо, був північною частиною Чернігово-Сіверських земель (період Київської Русі), а також Гетьманщини, де протягом XVII—XVIII ст. діяв чи не найбільший її полк — Стародубський. У 1919 р. частина Стародубщини «приєднана» до РСФР; с. Посудичі тепер у Брянській області РФ. До слова, у цьому регіоні народилися чи проживали такі українські постаті як ймовірний автор «Історії русів» Архип Худорба, перекладач творів Вергілія Опанас Лобисевич, творець історичної поеми «Разговор Великороссии с Малороссией» Семен Дівович, батько Лесі Українки Петро Косач та ін. [14, с. 237—238].

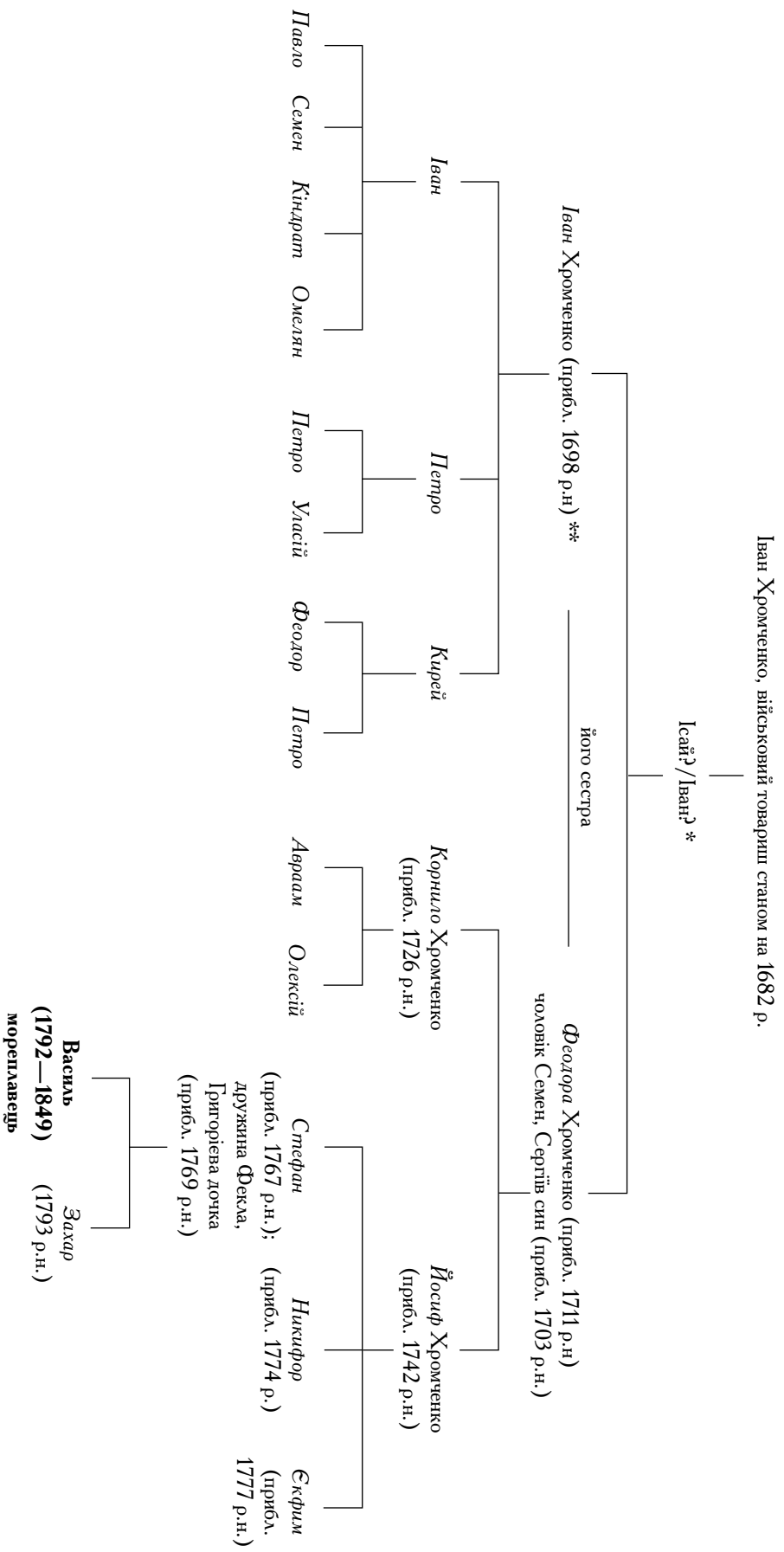
В.С. Хромченко зафіксований у сповідках за 1793, 1796 та 1798 рр., родина записана в колонці «військові» [15, арк. 90; 16, арк. 810; 17, арк. 90]. З'ясувати на основі вказаних церковних книг, чи жив Василь у Посудичах протягом 1799—1806 рр., не вдалося, оскільки наступна сповідка є аж від 1831 року. До слова, у ній уже ні Василя, ні його ймовірних нащадків немає (на відміну від його брата Захарія).

Водночас завдяки допомозі колеги-історика отримала важливі документи біографічного змісту з РДА ВМФ (Петербург). А саме: скани зі списків вихованців штурманського училища та послужних формулярів В. Хромченка. Із них довідалася, що він походив із дворян, очевидно — невеликого статку, оскільки не мали залежних селян [18, арк. 6; 19, арк. 1103]. Правда, з яких же територій — не відомо. А може, це військові Хромченки з Посудич отримали нобілітацію? Читаю опубліковані родовідні списки дворян Новгород-Сіверського та Чернігівського намісництв (збірки О. Лазаревського, В. Модзалевського, І. Ситого й ін.). А також надсилаю запити в Інститут рукописів Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського та в Центральний державний історичний архів України щодо пошуку прізвища в наявних там родовідних книгах та реєстрах дворян цього регіону за 1788 та 1790 рр.

Так, Хромченки з Посудич є у списку дворян — це список з Новгород-Сіверського намісництва за 1788 р. Згадуються імена батька Степана, діда Іосифа та його братів і їхніх дітей [20, арк. 396 зв.—397]. Вони належали до цього привілейованого стану й на початку XIX ст., оскільки в реєстрі оподаткованих соціальних категорій (селян і простих козаків) Посудич за 1811 рік їх немає [21]. Родина визнана дворянами на підставі доказів наявності старшинського рангу, зокрема звання військового товариша у їхнього предка Івана Хромченка (на 1682 р.). Його нащадок I пол. XVIII ст. — також Іван Хромченко — був козаком куреня Посудичі Погарської сотні Стародубського полку, що засвідчують згадувана присяга російській імператриці 1732 р. [22] та сповідка від 1744 р. [23, арк. 99 зв.]. Покоління останнього мешкали в цьому населеному пункті протягом усього XVIII та XIX ст. Водночас утворилася та тут же проживала і гілка Хромченків, яка пішла від його сестри Феодори, успадкувавши прізвище її родини. Мореплавець Василь Хромченко є представником власне родової лінії Феодори.

Подаю схему роду Хромченків XVIII ст., яку склала на основі збережених сповідальних обліків 1744—1798 рр. (Табл.). Відомо, що на 1788 рік один із носіїв цього прізвища — Петро (син Петра) — мав військове звання значкового товариша/прапорщика. Усі інші, зокрема дід Василя Хромченка Іосиф і батько Степан, були, згідно зі згаданим дворянським реєстром, «без чинов на службі» [20, арк. 397].

Родовід Хромченків (козаків, військовиків) із с. Посудичі на Стародубщині (тепер у РФ)

*Розбіжності імен у джерелах: у сповідальному спискові за 1744 р. ім'я батька Івана та Феодори — Ісайд, а у спискові дворян Новгород-Сіверського намісництва за 1788 р. — Іван.

**Роки народження є приблизними, оскільки для сповідальних списків власні неточності щодо віку (різниця сягають до 5—7 ро.)

У «Списку дворян Новгород-Сіверського намісництва» зазначено, як і в послужному списку В. Хромченка, що родина не мала залежних селян. Водночас у 1781—1782 рр. у них було двоє прислуг [24, арк. 155; 25, арк. 210 зв.], а згідно зі сповідками від 1791 р. — вже ні. Вочевидь скоротилося домогосподарство, а з ним і матеріальні статки. Це було властиво для всього соціального стану після ліквідації автономії Гетьманщини, указів Катерини II 1783 р. про закріпачення та посилення оподаткування на Лівобережжі. Українське суспільство, як відомо, чинило опір: петиції до імператорської Законодавчої комісії 1768 рр. та російської влади у 1805 р., повстання пікінерів 1769—1770 рр., гурток новгород-сіверських автономістів, берлінська місія В. Капніста 1791 р. щодо допомоги у відновленні козацького устрою тощо. Однак ці заходи не привели до очікуваних результатів. За таких обставин козацька старшина, а також рядові козаки вдавалися до ще одного способу зберегти хоч деякі права і свободи, уникнути переходу в посполиті — це отримання дворянського титулу. Заразом, своїх дітей, в умовах насильницької інтеграції усіх ланок національного життя в Російську імперію, намагалися влаштувати на службу в її військові та цивільні структури, в тому числі й у великих містах.

У Петербурзі на ту пору вже поселилося чимало українців, багато з них працювали, як впливає із «Малоросійського родословника» В. Модзалевського, й у морському відомстві. Так, тільки зі Стародубщини у Балтійському флоті значилися представники з десятка козацьких родів: Рубці, Валькевичі, Дівовичі, Михайловські, Лобисевичі, Гамалії та ін. Щобільше, одна з гілок Гамаліїв мешкала у Посудичах та сусідньому селі Холопець, два її уродженці Іван та Василь Григоровичі якраз на зламі XVIII—XIX ст. служили на Кронштадтському рейді [26, с. 252—254]. У Посудичах на поч. 1800-х рр. проживали також і Лобисевичі, зокрема письменник Петро Павлович, причому його двоюрідна сестра була одружена (від 1800 р.) із директором Кронштадтського штурманського училища українцем Максимом Коробкою (уродженець Глухова) [27, с. 182, 184]. Ці факти розцінюю як ще одні (опосередковані) докази ідентифікації жителя Посудич Василя Хромченка із мореплавцем. Односельці П. Лобисевич та Гамалії, можливо, стали тим своєрідним ланцюжком

зв'язків, які допомогли йому потрапити у кронштадтський навчальний заклад.

В училищі він учився від 1806 до 1815 рр. Одночасно працював на балтійських суднах та у кронштадтській береговій інфраструктурі. До слова, у порту якийсь період був під керівництвом вихідця з Погарського повіту Стародубщини, контр-адмірала К. Михайловського [20, арк. 1103; 28, с. 31].

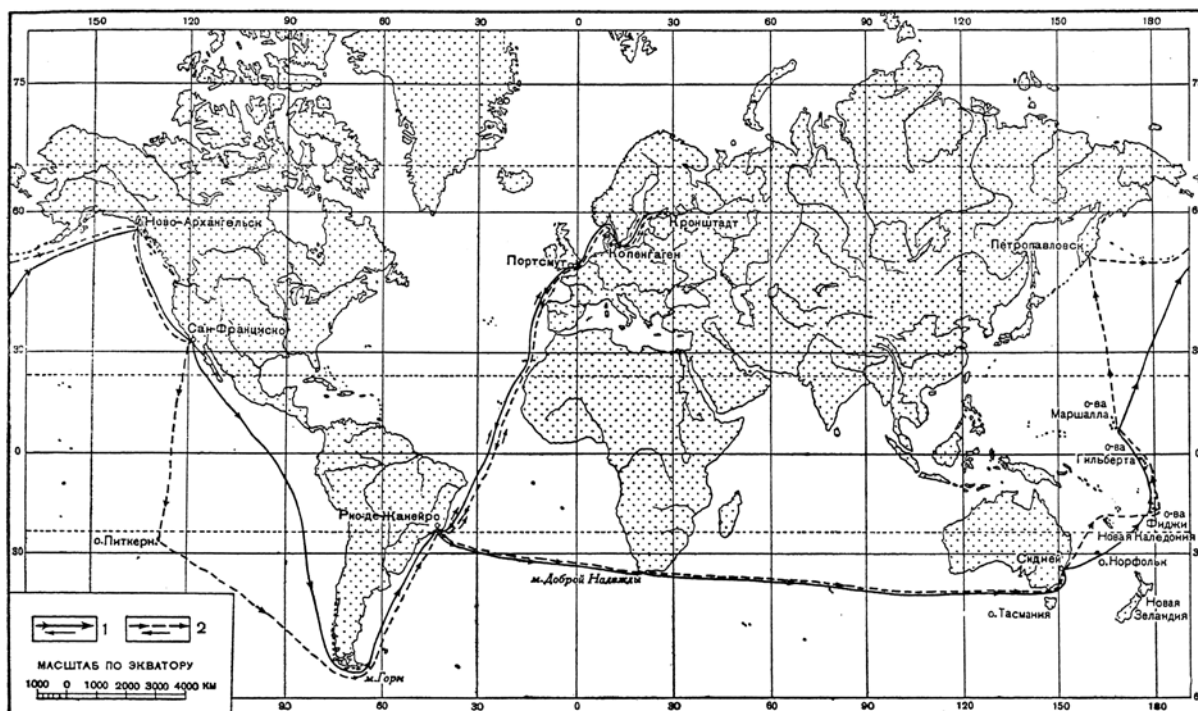
Одразу по закінченні навчання В. Хромченка, як одного з кращих випускників, відібрали до кругосвітньої експедиції 1815—1818 рр., очільником якої був відомий мореплавець О. Коцебу. Це була перша російська подорож, організована з метою пошуку морського шляху від Тихого океану до Атлантичного. Під час рейду В. Хромченко здійснив географічні та етнографічні фіксації з десяти островів Океанії, Чукотського та Берингового морів, Алеутської гряди на Алясці. Їх використав О. Коцебу в 3-томовій праці «Путешествие в Южный океан и Берингов пролив» та супровідному атласі (СПб., 1821—1823).

У 1819 р. штурманові Василеві Хромченкові, який не мав вищої освіти, надано звання мічмана (його отримували випускники тільки Морського кадетського корпусу), що означало високу оцінку професійних якостей. «Поведінка благородна, службу здійснює старанно»¹, — так його атестував О. Коцебу у відповідних документах [20, арк. 1103], а також, очевидно, й перед колегами. Позитивна репутація вплинула на подальшу службову діяльність В. Хромченка.

Удруге в Північну Америку він потрапив у 1820 році і перебував до 1825 року, працюючи в напівдержавній комерційній Російсько-американській компанії (далі РАК). Її адміністративний центр розташовувався у м. Новоархангельську (тепер м. Сітка на о. Баранова, затока Аляски).

У послужному списку В. Хромченка є інформація, що, ймовірно, свідчить про причини його вибору праці на американському континенті. Так, ще під час крейсування у Балтиці у 1813—1814 рр. його командиром був уродженець Глухова Семен Яновський (1788—1876) [20, арк. 1104]. А у 1818—1820 рр. він став управителем російських володінь в Америці. Можливо, попереднє знайомство з ним, розмови про плани на майбутнє й заохотили В. Хромченка до служби в такому віддаленому краю. В його

¹ Переклад з російської мови тут і далі мій. — В.Б.

Іл. 1. Схематична карта кругосвітніх плавань В. Хромченка. Уклад А. Бурикін. 1 — маршрут плавання в 1828—1830 рр.; 2 — маршрут плавання в 1831—1833 рр.

обов'язки входили морські вантажні та пасажирські перевезення уздовж західного узбережжя Північної Америки. У роки саме другого перебування на Алясці В. Хромченко і здійснив різнопланові та масштабні дослідження цього регіону.

У 1826 р. він повернувся в Петербург і продовжив службу в Кронштадті. У 1828—1830 рр. вперше керував навколосвітньою подорожжю. Вона ввійшла в історію мореплавання як зразковий рейс, адже відбувся протягом рекордно короткого для вітрильних кораблів терміну (23 місяці), а також без людських утрат і пошкоджень транспорту.

1831—1833 рр.: наш земляк вдруге очолив морську експедицію навколо земної кулі (іл. 1). В описах фондів РДА ВМФ знайшла обширний вахтовий журнал (головний судновий документ) цього плавання. Ось його вихідні дані для майбутніх дослідників: фонд 870, оп. 1—2, од. зб. 4231: Транспорт «Америка» (1831—1833 гг., кругосветное путешествие). Капитан-лейтенант Хромченко». Обсяг цього невідомого для наукової спільноти джерела становить 1656 аркушів! Скільки ж там фактажу з етнографії, історії, гео- і гідрографії народів Австралії та Океанії, півдня Африки та Південної Америки!

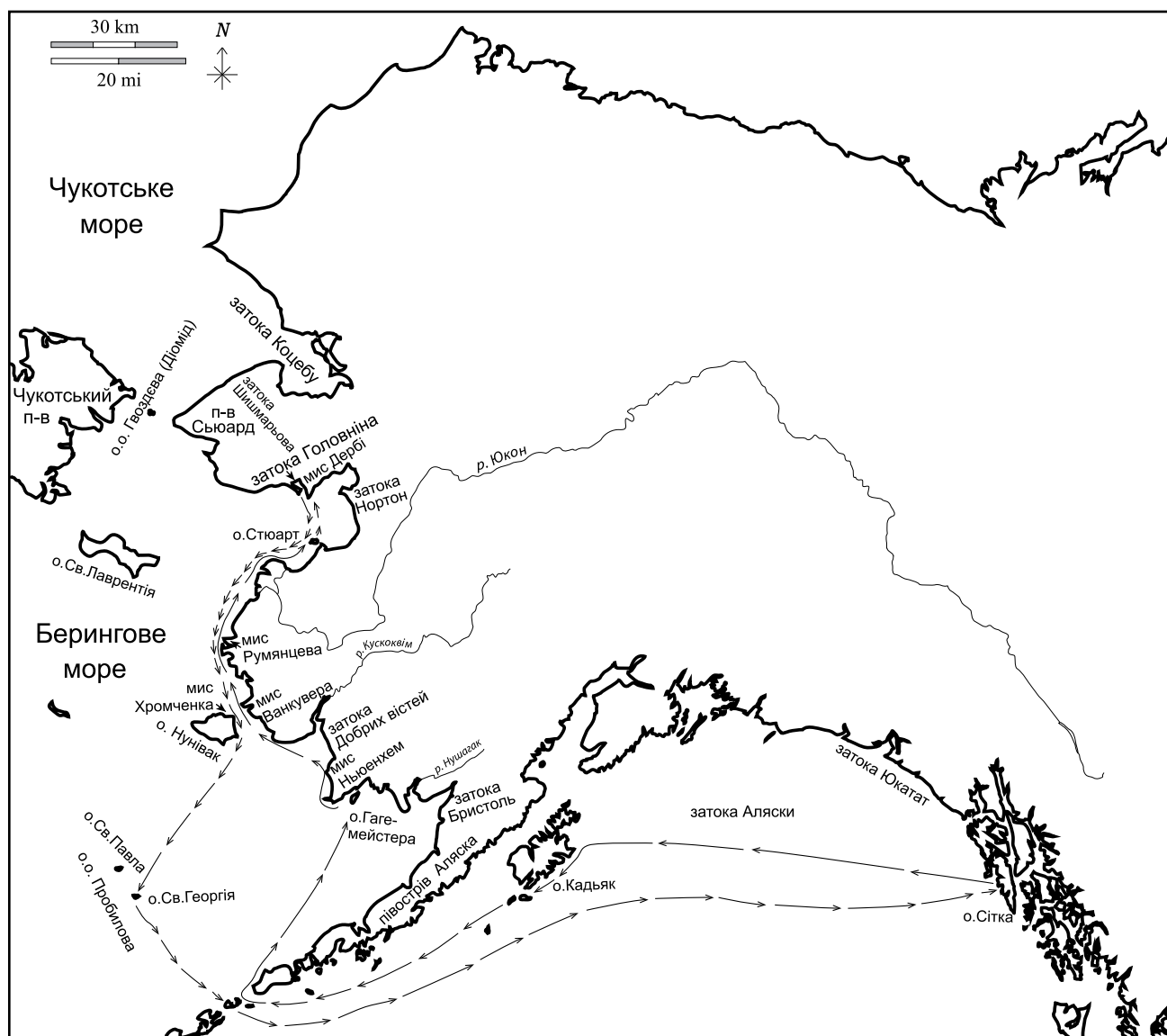
Протягом 1835—1842 рр. В. Хромченко плавав у Балтійському морі. Нагороджений орденами

Св. Анни третього (1824) і другого ступенів (1834). У 1843 р. пішов у відставку в чині капітана 2-го рангу, поселився в Оранієнбаумі (тепер м. Ломоносов неподалік Петербурга). Вдалося виявити, що в 1844 р. він одружився з фінкою Єленою-Софією Квікстрем [29, с. 203], а в 1846—1847 рр. був у штаті Литовського полку, де обіймав цілком несподівану посаду — «чиновника для навчання музики» [30, с. 75; 31, с. 81]. Закінчив свій земний шлях в Оранієнбаумі (1849 р.).

2. Дослідження В. Хромченка традиційних культур і мов корінних народів Північної Америки

Із фрагментарних даних та польових матеріалів випливає, що В. Хромченко проводив народознавчі обстеження протягом усієї служби на американському континенті. Це і під час проживання в адмінцентрі на о. Сітка, звідки є словники мов корінного індіанського племені тлінкітів, і в період буденних вантажних перевезень уздовж східної материкової лінії затоки Аляска (локації індіанців аяк і ахтна) чи до Каліфорнії (місцини індіанців племені мівок). І, звичайно, протягом двох дослідницьких морських експедицій біля узбережжя Аляски, про які є значно більше відомостей і на яких зупинюся докладніше.

Організаторами цих подорожей були російські урядові й приватні структури, а також впливові вчені.

Іл. 2. Схематична карта морської експедиції В. Хромченка вздовж північно-західних берегів Північної Америки у 1821 р.

Обстеження мали різну мету. Зокрема, йшлося про забезпечення колоніальних інтересів: територіальної, торговельної експансії, а в цьому контексті — вивчення промислів, занять, природних ресурсів тубільців. Також не розкритою й далі залишилася вже зазначена наукова таємниця століття, яку намагалися розгадати потужні тогочасні держави (Англія, США, Росія): де пролягав водний шлях із Тихого в Атлантичний океани. А це включало встановлення повного обрисів американського континенту. У першій чверті XIX ст. цілком незаними залишалися географічні контури Аляски, що простягаються на північ від мису Ньюенхем (у Брістольській затоці) до північного узбережжя затоки Нортон. Правда, ще в 1778 р. там курсував легендарний англійський пер-

шовідкривач Джеймс Кук. Однак через мілководдя він не підійшов до берегів, тому вони й не були описані понад 40 років. На ці терени в 1820-х рр. РАК відправила дві експедиції, активним ініціатором яких був всесвітньвідомий мореплавець І. Крузенштерн. Саме він і рекомендував управлінню компанії призначити їхнім очільником щойно прибулого мічмана В. Хромченка, про якого, очевидно, чув схвальні відгуки від свого земляка О. Коцебу [32, с. 149].

Перша наукова поїздка під орудою В. Хромченка датується 1821 роком, у її складі було два вітрильні судна (їхні командири — В. Хромченко та швед А. Етолін). Варто зауважити, що навігаційні умови у водах Аляски на той час були доволі складними. В описах постійно згадуються великі шторми і

тумани, сильні течії, неочікувані мілини. Тож подорож була небезпечною та непербачуваною. Її маршрут достовірно описав (на основі архівних даних) російський історик першої пол. XIX ст. В. Берх. Зокрема, він стверджував, що дослідники вирушили з Новоархангельська й побували на о. Кодьяк, у затоках Добрі Вісті (англійською Гуд-Ньюс) та Нортон (на о. Стюарт, мисі Дербі і сусідній затоці Головніна); у зворотному напрямку — на мисі Румянцева, оо. Нунівак (у Беринговому морі), Св. Георгія (один із островів Прибилова, Берингове море) та Уналашка (Алеутська гряда) [33, с. 45—58]. Опіраючись на ці відомості, картографічно відтворила його маршрут (іл. 2), децю уточнивши досьогочасну карту А. Бурикіна [4, с. 85].

Друга подорож тривала протягом 1822 р. й відбулася також на двох суднах. Цікаво, що командир, аби подолати узбережну мілину, узяв ще й байдарки з гребцями. В інструкції передбачалося не лише продовжити обстеження материка від мису Ньюенхем до затоки Нортон, а й обігнути весь півострів Сьюард: «Підете... до затоки Шишмарьова і далі» [34, арк. 117]. Тобто, очевидно, планувалося пройти якомога далі на північ.

Щодо зреалізованого маршруту цієї другої експедиції, то, як уже зазначалося, в історичній літературі він викладений не до кінця. Оскільки досьогочасні автори базувалися тільки на уривкові (опублікованому) щоденника В. Хромченка, а він завершується відвідинами затоки Головніна, то й шлях подорожі вони обмежили зазначеним географічним об'єктом. Це бачимо в публікаціях і на схематичній карті того ж А. Бурикіна, а також у працях дослідників ХХІ ст. [4, с. 85; 13, с. 83—88 та ін.].

Мені ж вдалося ознайомитися з рештою рукописного травелогу мореплавця: фотокопії 83—107-го аркушів знайшла серед матеріалів філолога М. Крауса на сайті «Архіву рідних мов Аляски» (Університет Аляски, м. Фербенкс) [35]; останні, 108—115 аркушів отримала з Державного архіву Пермського краю [34]. Завдяки цим матеріалам визначила повний його маршрут. Він включав оо. Сітка, Уналашка, Св. Георгія, Гаґемейстера (у Бристольській затоці), гирло р. Нушагак (північна материкова частина затоки Бристоль), оо. Св. Павла (один з островів Прибилова) та Нунівак, миси Ванкувера (на о. Нельсона), Авінова і Румянцева

(узбережжя Берингового моря), о. Стюарт, затоку Головніна. Звідти, як з'ясувалося, командир не повернув назад, а пройшов навколо всього півострова Сьюард, відвідавши оо. Азияк (тепер Следж), Уківок (тепер Кінг); курсував у затоці Шишмарьова. Далі планував увійти в затоку Коцебу, однак через несприятливі погодні умови змушений за 11 миль від мису Крузенштерна (на межі затоки Коцебу й Чукотського моря) повернути у зворотному напрямку. Отож, йому вдалося дійти до останнього пункту, який означений в інструкції (затоки Шишмарьова). Дорога назад пролягала повз оо. Гвоздєва (тепер оо. Діомід), Св. Лаврентія (Берингова протока); зупинявся на оо. Нунівак і Прибилова та в Алеутській гряді (іл. 3).

Хоча внесок В. Хромченка у світову географічну науку не є предметом моєї уваги, все ж стисло згадаю про нього. Унаслідок двох наукових експедицій, а також службових рейсів він і його команда відкрили й описали затоку Головніна (її назвав також В. Хромченко), о. Нунівак, протоку Етоліна (між оо. Нунівак і Нельсона), миси Ванкувера, Румянцева та Авінова; встановили координати о. Гаґемейстера й однойменної протоки, гирла рр. Кускоквім та Нушагак [36, с. 166, 168—169, 176], уточнили обриси узбережжя затоки Якутат (у затоці Аляска) [37, с. 163, 188]. Виявлені північно-західні берегові лінії Аляски від о. Гаґемейстера до затоки Головніна, а також у затоці Якутат нанесено на карти вже в 20—40-х рр. XIX ст. Деякі назви географічних об'єктів, які дали В. Хромченко та його підопічний А. Етолін, збереглися до сьогодні (затока Головніна, мис Румянцева та ін.).

Етнографічний і мовознавчий доробок мореплавця складається з двох типів праць: щоденники експедицій та лексикографічні збірки. Щодо щоденних записів, то з подорожі 1821 р. відомим є лише їхній уривок, який розлого використав сучасник тих подій, «літописець Аляски» К. Хлебніков у фундаментальній студії «Записки о колониях в Америке» (уперше видана в 1979 р.) [38, с. 224]. Журнал же плавання 1822 р. обсягом 115 арк. дійшов до нас повністю і є, як уже мовилося, у Державному архіві Пермського краю [34]. Більша його частина (77 арк.) оприлюднена ще в 1824 р. в петербурзькому часописі «Северный архив» [9], решта до сьогодні не видана.

від знавця цієї мови, якого зустрів біля затоки Головніна); 3) словник мови юпиків-алуутиків з о. Кодьяк (поруч із південним узбережжям Аляски); 4) звичаєвість ескімосів-інупіаків трошки західніше від затоки Головніна. У рукописній частині цього тревелогу продовжено опис ескімосів-інупіаків, зокрема з місів Товстий (тепер Ном), Родней, о. Азиак, а також о. Уківок (особливо багато етнографічних і лексикографічних даних) та з узбережжя на схід від затоки Шишмарьова (іл. 4).

Ці відомості В. Хромченко отримав за допомогою спостереження, а також опитування мешканців, послуговуючись перекладачами з сусідніх територій, мова яких була подібною і які володіли російською. Незважаючи на епізодичність, народознавчі джерела цінні тим, що тут зафіксовано первісну багатоманітну мозаїку племен, їхнє розселення та побут. Адже для американських учених (від 70-х рр. ХІХ ст.) це вже було недоступним, оскільки на всьому позначилися контакти з росіянами. До прикладу, попит на хутрового звіра змінив традиційні заняття автохтонів, активізував міграційні процеси, які разом із місіонерською діяльністю чужинців призвели до нівеляції етнолокальної специфіки племен, акультурації, а то й вимирання через незвичні інфекційні хвороби.

Щодо другого типу напрацювань В. Хромченка — окремо укладених словників, то вони все ще не видані й зберігаються в архівах Петербурга. Зауважу, що, незважаючи на важкодоступність, ці джерела, все ж, є в активному науковому обігу американських лінгвістів. Ідеться, зокрема про «Краткий словарь 9-ти наречий народов, обитающих в северо-западной части Америки», обсяг 16 арк., знаходиться в Російській національній бібліотеці ім. М. Салтикова-Шchedрина [39, с. 30]. Його виявив згадуваний американський філолог М. Краус під час відрядження в петербурзькі архіви в 1990 р. Фотокопії цього документу доступні на сайті «Архіву рідних мов Аляски» [40, с. 4—13; 41, с. 20—28]. Збір слов укладений у формі порівняльної таблиці. Включає як уже відомі нам словники мови ескімосів з оо. Нунівак, Кодьяк, Св. Лаврентія і Уківок, так і нові мовні збірки. Зокрема: 1) індіанців зі сім'ї *на-дене*, а, точніше, племен *ахтна* (околиці р. Куппер; належить до атабаської мовної підгрупи), аяк (їх подав під назвою «угаленці») та *тлінкітів* (з о. Сітка); 2) індіанців *утійських мов*, а саме — пле-

ні мівок (Каліфорнія, затока Румянцева, що тепер іменується Бodega).

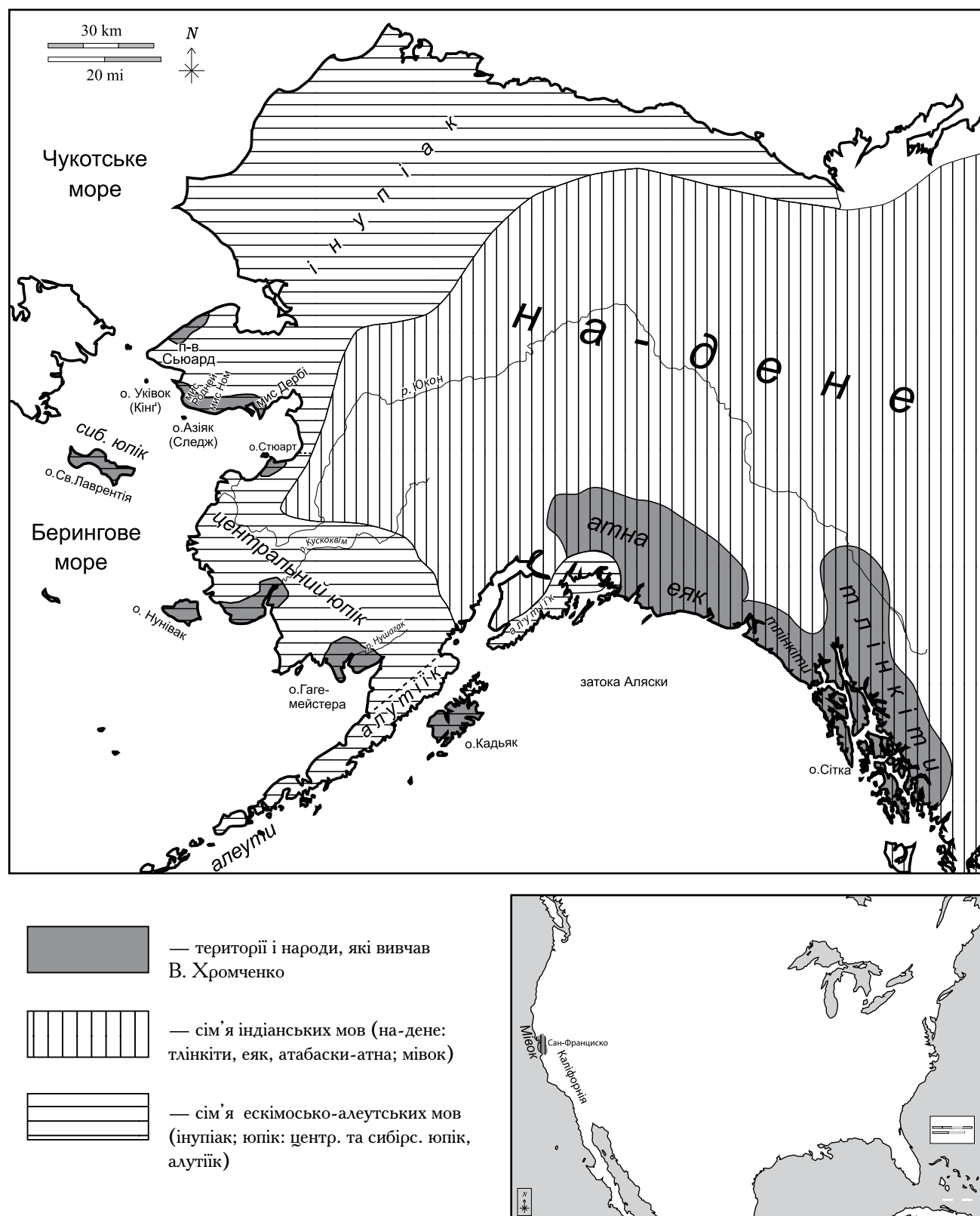
Були ще й інші лексикографічні матеріали В. Хромченка, про які дізналася з праці його сучасника К. Хлебнікова «Прибавление... о народах, населяющих колонии Российской-Американской компании» (опублікована в 1994 р.) [42]. Так, у ній автор виклав не знайдені дотепер рукописні записи мічмана слів індіанців-тлінкітів, які різняться від щойно зазначених фіксацій В. Хромченка слів того ж племені з о. Сітка (в «Кратком словаре»). Значить — вони зібрані з інших територій їхнього проживання, тобто занотовано два діалекти цього чисельного на той час корінного народу Аляски. Також у статті К. Хлебнікова подано словники В. Хромченка мови ескімосів із затоки Головніна та гирла р. Кукоквім (центральноаляські юпіки).

Якщо усукупнити лексикографічний (опублікований і рукописний) спадок В. Хромченка, то він налічує словникові збірки 13 мов і діалектів Північної Америки. Кожна з них містить понад 100 мовних одиниць.

Весь народознавчий здобуток мореплавця (етнографічний і мовознавчий) зібраний у 16-ти місцевостях континенту та стосується 8-ми спільнот: 4 з них належать до ескімоської мовної гілки (інупіаки, сибірські і центральноаляські юпіки, алуутики), наступні 4 — до індіанської (тлінкіти, аяки, атабаски-атна та каліфорнійські індіанці-мівок) (іл. 4). Індіанська група у матеріалах В. Хромченка обмежується лише лексикографічними фіксаціями.

Розгляньмо докладніше наукову вартість означених джерел В. Хромченка стосовно окремих народів. Щодо ескімоських племен, то важливими для американістики є перші відомості мореплавця про центральноаляських юпиків уздовж р. Нушагак. Він констатував їхню етнографічну неоднорідність, яка вже через кілька десятиліть була нівельована. На ту пору тут проживали племена кіатагміутів й аглегміутів; останні, згідно з переказами, які занотував дослідник, прийшли з інших теренів. Учені, зіставивши дані В. Хромченка з р. Нушагак (етнографічні фіксації, найраніший словник) і матеріали з інших регіонів, дійшли висновку, що прабатьківщиною аглегміутів були околиці р. Кукоквім [43, р. 942].

Особливо часто в центрі дослідницької уваги американістів є найперші нотатки мічмана про централь-

Іл. 4. Географія етнографічних і лексикографічних досліджень В. Хромченка у Північній Америці (1821—1825 рр.)

ноаляських юпіків о. Нунівак — острова, який не помітив (через туман) всесвітньовідомий мореплавець Дж. Кук, а російський мореплавець М. Васи-

льєв, хоч і пришвартувався до берега, однак не описав. Історико-етнографічна інформація В. Хромченка про цих жителів була єдиною аж до 70-х років

XIX ст. Звідси є зрозумілим її розлогий переказ у монографії про островитян авторитетного антрополога II пол. XX ст. Дж. Ванстоуна [44, р. 2—3]. Учений, зокрема, переповів описи командира корабля одягу, традиційних прикрас, свідчення торговельних зв'язків із населенням р. Кукоквім тощо. Справді неоціненним є словник, адже це єдина фіксація їхньої мови початку XIX ст. Наскільки це так, свідчить, приміром, листування 1982 року автора етнолінгвістичної карти Аляски М. Крауса та російського філолога М. Вахтіна. У ньому американський мовознавець просив надіслати рукописні сторінки щоденника з частиною нунівакського словника, яка була чомусь пропущена у виданні 1824 р. [41, р. 1].

Студіюючи цю повну збірку, вчені виявили подібність тогочасних мов нунівакців, мешканців околиць р. Кукоквім та аглегміутів — факт, який відсутній у сучасних діалектах цих етнолокальних груп. Указане відкриття спричинило появу різних гіпотез, які дискутуються з посиланням на дані В. Хромченка й до сьогодні. Це теорії про існування в доісторичні часи спільноти, яка в культурно-побутовій і мовній площинах об'єднувала кукоквімців та аглегміутів; про міграції цих племен на о. Нунівак тощо [43, р. 941—942; 44, р. 2—5; 45, р. 24—25 та ін.].

Різногранною є наукова значущість народознавчих відомостей із північного й південного узбережжя затоки Нортон, зокрібно з оо. Уківок та Стюарт, а також затоки Головніна, яку відкрив українець В. Хромченко. Приміром, неопубліковані фіксації мореплавця з о. Уківок (у XX ст. тут жили інуїаки) важливі, оскільки сьогодні ця місцина вже безлюдна. Носії специфічної острівної системи життєзабезпечення у 70-х рр. XX ст. переселилися на материк, розсіявшись поміж інших спільнот. А в невиданій частині щоденника 1822 р. є інформація про особливості їхнього давнього наскельного житла (обкладалися моржовими шкірами), зброї, жіночих зачісок, прикрас, одягу. Неоприлюднені, а також видані розділи подорожнього опису містять зауваги з такого ще до кінця не дослідженого питання в історії людства, як міжконтинентальні зв'язки (свідчення про роль оо. Уківок та Стюарт у торговельному посередництві між Сибіром та Північною Америкою та ін.). Словники з оо. Уківок, Стюарт ретельно студіював той же М. Краус: у його рукописних матеріалах є чимало виписок, мовознавчих зіставлень тощо [35, р. 23, 34; 40, р. 57].

Очевидно, що польові джерела мореплавця стали однією з підстав, щоб: провести по затоці Нортон межу між двома основними гілками ескімосів Аляски — центральними юпіками та інуїаками; встановити етнічну атрибуцію мешканців затоки Головніна (центральні юпіки). Цікаво, що В. Хромченко говорив про мовну подібність жителів о. Уківок із автохтонами мису Родней та затоки Коцебу [35, р. 94], тобто про їх належність, згідно з сучасною класифікацією, до групи інуїаків.

Неодноразово трапляються поклики на словник мови сибірських юпіків із о. Св. Лаврентія, який є, знов ж таки, найранішим із цієї місцини. Корінне населення острова на поч. 80-х рр. XIX рр. майже повністю вимерло через епідемію; згодом сюди переселилися народи з Сибіру. Тому про мову первісних мешканців можна дізнатися лише з фіксацій уродження українських земель В. Хромченка. Вони ж свідчать, що тут віддавна проживало ескімоське плем'я, яке розмовляло чаплинським діалектом сибірського юпіка.

Опубліковані лексемні збірки ескімосів, як унікальний матеріал для світової лінгвістики, були одразу ж у 1825—1826 рр. (через рік після їхньої появи в журналі «Северный архив») транслітеровані латиницею й передруковані в німецьких і французьких наукових журналах [2, с. 51]. Увійшли вони і в сучасний фундаментальний словник С. Якобсона «Yup'ik Eskimo Dictionary» (Фербанкс, 2012, 1247 с.).

Щодо матеріалів В. Хромченка про індіанські племена, то вони є, нагадаю, суто лексикографічними. З-поміж них зверну увагу на збірку слів народу еяк (сім'я на-дене), мова яких від 2008 р. вважається зниклою. Її місце в лінгвістичній класифікації ще довгий час було дискусійним. Тому зрозумілою є неприхована радість М. Крауса від своєї знахідки в 1990 р. в петербурзькому архіві трьох словників мови народу еяк, один із яких належав В. Хромченкові (записи в згадуваному «Кратком словаре»). Найавторитетніший дослідник цієї мови констатував, що словник мореплавця є першою лексичною збіркою із нових місцин проживання еяків — узбережжя р. Куппер, куди вони мігрували від затоки Якутат [11, р. 28]. У колосальній праці з граматики цієї спільноти (обсяг понад 800 с.) філолог найчастіше покликається на це джерело під час встановлення числових назв, а звідти — й традиційної системи

числення [11, р. 489—492]. Словник В. Хромченка демонструє існування в аяків у давнину двадцяткової системи числення. Також мовознавець оперував цим матеріалом у розділах із фонетики, а саме: з'ясовуючи час і місце появи/втрати деяких носових звуків тощо [11, р. 78—79, 489—492]. А загалом записи нашого співвітчизника, разом із іншими фіксаціями його сучасників і наступників, показали вченим подібність еякської і тлінкітської мов, що уможливило об'єднання цих, а також атапаської мови у єдину сім'ю на-дене.

В. Хромченко започаткував збір слів ще одного племені зі сім'ї на-дене — ахтна (включені до «Краткого словаря»). На це є вказівка в описі фотокопій зазначених матеріалів «Архіву рідних мов Аляски» [41]. Те ж стосується і словника індіанців із сім'ї утіїських мов — мівок (Каліфорнія, затока Бодега). Їхні краї мореплавець відвідав під час службової морської поїздки в 1823 р., можливо, тоді й здійснив мовні фіксації [46, с. 34]. Зауважу, що у світовій лінгвістиці досьогочас найранішим словником мови мівок вважалася збірка П. Костромітінова, який був тут управителем у 1830—1836 рр. [47, с. 253].

Привертає увагу дотримання В. Хромченком базових методологічних принципів збору та фіксації лексикографічного матеріалу. Так, в одному з подорожніх описів він зазначив, що з метою достовірного відтворення вимови залучав кількох інформаторів, яких просив повторити одне й те саме слово [35, р. 97].

Висновки. Унаслідок генеалогічного пошуку, зіставлення його даних із історичними фактами виявлено дані про українську етнічну належність дослідника Північної Америки В. Хромченка. Він є нащадком козацької старшини Стародубського полку, яка проживала у с. Посудичі Погарського повіту (тепер Брянська область, Росія); його батьки — військові, причислені у списки дворян Новгород-Сіверського намісництва за 1788 р. В. Хромченко — один із тих співвітчизників, яким в умовах ліквідації ранньомодерної Української держави — Гетьманщини та примусової інтеграції в Російську імперію довелося служити в її військових і цивільних структурах. Один із тих, які своїм потужним інтелектуальним потенціалом жили, забезпечували поступ різних ланок державного, економічного, військового та наукового життя сусідньої країни.

Працюючи у комерційній Російсько-американській компанії, В. Хромченко очолив дві наукові експедиції навколо Аляски. Під час них, а також щоденних службових поїздок, він зібрав великий пласт матеріалів з етнології та лексикографії, які розширили тогочасні уявлення про корінні народи Північної Америки. Опубліковані й рукописні праці мореплавця дали світовій науці перші відомості про традиційний побут і мови жителів 16 місцевостей континенту. Вони стосуються 4-х мовних груп ескімосів та 4-х індіанських племен. Його перші етнографічні відомості та словники мов ескімосів о. Нунавук, гирла р. Нушагак, затоки Головніна, збірослови індіанців еяк, атна та мівок дають змогу американським антропологам, історикам та філологам повніше відтворити всю етнічну панораму давніх народів материка, установити достовірну його етнічну карту, пізнати, реконструювати зниклі традиційні культури, а також мови, визначити їхнє місце в етнолінгвістичній світовій класифікації. Подорожній журнал В. Хромченка в англійському перекладі та рукописні словники є в активному науковому обігу американістів не лише ХХ-го, а й ХХІ століття. Постать В. Хромченка доповнює когорту мореплавців — уродженців України, які істотно долучилися до пізнання різних континентів світу.

Висловлюю глибоку вдячність усім, причетним до появи цієї статті. А саме: членкині Союзу українок Америки Округу Детройт Олені Мельник за копію статті Я.-Б. Лисяка-Рудницького з канадського часопису «Onomastica», що стало одним із стимулів мого дослідження; історикові Олександрові Ткаченку — за скановані рукописні матеріали В. Хромченка (службові формуляри, неопубліковані праці), що зберігаються у важкодоступних, особливо на сьогодні, архівах Петербурга та Пермі; братові Юрію Бакальчуку — за фінансову підтримку під час праці з архівними установами; колезі Олександрові Ельгарту — за допомогу у створенні картографічних ілюстративних додатків до статті.

1. V.S. Khromchenko's Coastal Explorations in Southwestern Alaska, 1822. Ed. with an introduction by J. Vanstone. Transl. by D. Kraus. *Fieldiana: Anthropology*. Chicago: Field Museum of Natural History, 1973. Vol. 64. P. 42—95.
2. Pillng J.K. *Bibliography of the Eskimo Language*. Washington: Government Printing Office, 1887. 112 p.

3. Rudnyckij J.-B. Cape Khromchenko — a Ukrainian Toponym In Alaska. *Onomastica*. 1982. № 61. Р. 13—16.
4. Бурыкин А. Четыре плавания капитана Хромченко. *Природа*. 1957. № 3. С. 77—80.
5. Dunmore J. *Who's Who in Pacific Navigation*. Honolulu; Hawaii: University of Hawaii Press, 1991. 328 р.
6. Петров А. Морские офицеры начинают управлять русскими колониями в Северной Америке. *История Русской Америки (1732—1863)*: в 3 т. Отв. ред. Н. Болховитинов. Т. 2: *Деятельность Российско-американской компании (1799—1825)*. Москва: Международные отношения, 1999. С. 339—395.
7. Постников А. *Русская Америка в географических описаниях и на картах 1741—1867*. СПб.: Дмитрий Буланин, 2000. 474 с.
8. Федорова С. *Русская Америка: от первых поселений до продажи Аляски. Конец XVII—1867 года*. Москва: Ломоносов, 2011. 264 с.
9. Хромченко В. Отрывки из журнала плавания в 1822 году. *Северный архив*. 1824. № 11. С. 254—274; № 12. С. 303—314; № 13—14. С. 38—64; № 15. С. 119—131; № 16. С. 177—186; № 17. С. 235—248; № 18. С. 297—318.
10. Бломквист Е. История изучения в России языков североамериканских индейцев (из архива МАЭ). *Сборник Музея этнографии и этнографии*. Отв. ред. Д. Ольдерогге, Р. Кинжалов. Ленинград: Наука; Ленинградское отделение, 1975. Т. XXXI: Из истории культурного наследия Америки и Африки. С. 94—117.
11. *University of Alaska Fairbanks. Rasmuson Library. Alaska Native Language Archive*. EY961K2009_2017draft.pdf. Kraus M. Eyak Grammar. URL: <https://www.uaaf.edu/anla/record.php?identifier=EY961K2009> (дата звернення: 15.02.2022).
12. Vanstone J. Introduction to V.S. Khromchenko's Coastal Explorations in Southwestern Alaska, 1822. Transl. from Russian by D. Kraus. *Fieldiana: Anthropology*. Vol. 64. Chicago: Field Museum of Natural History, 1973. Р. 1—39.
13. Норченко А. Капитан Василий Хромченко. *Записки по гидрографии*. СПб, 2009. № 277. С. 83—88. URL: <https://elibr.rgo.ru/handle/123456789/224520> (дата звернення: 23.02.2022).
14. Чухліб Т. «Стародубщина чекає на повернення...»: Історичні, історіографічні та політичні проблеми українського субрегіону Російської федерації. *Сіверянський літопис*. 2014. Ч. 5. С. 230—255.
15. *Державний архів Чернігівської обл.* (далі ДАЧО). Ф. 679. Оп. 1. Спр. 361. Арк. 87—106. Сповідальний розпис села Посудичі Погарської протопопії Новгород-Сіверської єпархії 1793 р. URL: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSM4-L3C8-L?cat=1337569> (дата звернення: 1.08.2022).
16. ДАЧО. Ф. 679. Оп. 1. Спр. 526. Арк. 807—828. Сповідальний розпис села Посудичі Погарської протопопії Новгород-Сіверської єпархії 1796 р. URL: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSMP-MQ66-N?i=1004&cat=1337569> (дата звернення: 1.08.2022).
17. ДАЧО. Ф. 712. Оп. 1. Спр. 227. Арк. 88—105. Сповідальний розпис села Посудичі Погарської протопопії Новгород-Сіверської єпархії 1798 р. URL: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSM4-L3C8-L?mode=g&cat=1337569> (дата звернення: 1.08.2022).
18. *Российский государственный архив Военно-морского флота* (далі РАВМФ). Фонд 1212. Оп. 1. Ед. сб. 309. Лист 6. Списки воспитанников 1-го и 2-го классов училища за время с 1799 по 1825 гг.
19. *РГА ВМФ*. Фонд 406. Оп. 3. Кн. 231. Дело 168. Лист 1102—1108. Формулярный список о службе и достоинстве 4-го флотского экипажа капитан-лейтенанта Василия Хромченко за 1842 год.
20. *Институт рукописів Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського*. Ф. І. № 60497. Арк. 396 зв.—397. Список дворян Новгород-Северского наместничества 1788 г.
21. *Государственный архив Брянской области*. Ф. 134. Оп. 1. Дела 40, 74, 148. Ревизские сказки сел. Стародубского уезда 1811 г. Посудичи.
22. Книги присяг Малороссийских полков., 1731 г. Стародубский полк. Сотня Погарская. *Российский государственный архив древних актов*. Ф. 248. Оп. 103. Дело 8250. URL: <http://forum.genoua.name/viewtopic.php?id=32> (дата звернення: 1.08.2022).
23. ДАЧО. Ф. 679. Оп. 1. Спр. 354. Арк. 98—115. Сповідальний розпис села Посудичі Погарської протопопії Новгород-Сіверської єпархії 1744 р. URL: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSMP-93RG-1?mode=g&cat=1337569> (дата звернення: 1.08.2022).
24. ДАЧО. Ф. 679. Оп. 1. Спр. 360. Арк. 151—166. Сповідальний розпис села Посудичі Погарської протопопії Новгород-Сіверської єпархії 1781. URL: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSMP-93DK-5?mode=g&cat=1337569> (дата звернення: 1.08.2022).
25. ДАЧО. Ф. 679. Оп. 1. Спр. 525. Арк. 205—227. Сповідальний розпис села Посудичі Погарської протопопії Новгород-Сіверської єпархії 1782. URL: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSML-NSQW-3?mode=g&cat=1337569> (дата звернення: 1.08.2022).
26. Модзалевский В. *Малороссийский родословник*: у 4 т. Киев: Тип. Тов. Г.Л. Фронцкевича и Ко, 1908. Т. 1: А—Д. С. 238—270.
27. Модзалевский В. *Малороссийский родословник*: у 4 т. Киев: Типо-Литография С.В. Кульженко, 1912. Т. 3: Л—О. С. 180—186.
28. *Генеалогія української шляхти: Послужні списки погарської шляхти 1772—1781 рр. «Описание» ніжинської шляхти 1784 р.* Упоряд., вступ. ст. І. Ситого. Київ: Темпора, 2008. 232 с.

29. Шкваров А. Когда пришли русские... Статистическое исследование семей русских военных чинов и финляндских женщин в гарнизонах Свеаборга и Гельсингфорса в первой половине XIX в.: по материалам Национального архива Финляндии. Helsinki: RME Group Oy, 2016. Вып. 1. 312 с.
30. Адресъ-календарь или общий штат Российской империи на 1846 год: в 2 ч. СПб. Часть 1. 308 с.
31. Адресъ-календарь или общий штат Российской империи на 1847 год: в 2 ч. СПб. Часть 1. 323 с.
32. Пасецкий В. Иван Федорович Крузеништерн (1770—1849). Москва: Наука, 1974. 176 с.
33. Берх В. Хронологическая история всех путешествий в северные полярные страны: в 2 ч. СПб., 1823. Часть 2. 212 с.
34. Государственный архив Пермского края. Ф. 445. Оп. 1. Дело 74. 121 л. Журнал веденный на бриге Головинина в 1822 году флота мичмана Храмченко.
35. University of Alaska Fairbanks. Rasmuson Library. Alaska Native Language Archive. IN822Kh1822a-01.pdf; IN822Kh1822a-04.pdf. Khromchenko 1822 Journal. URL: <https://www.uaf.edu/anla/record.php?identifier=-IN822Kh1822a> (дата звернення — 03.08.2022).
36. Дуров А. Русские географические названия в Тихом океане, на территории Аляски и Алеутских островов. Приложение. Географический сборник. Москва, Ленинград: Изд-во Акад. Наук СССР, 1959. Вып. 13. С. 155—183.
37. Алексеев А. Освоение русскими людьми Дальнего Востока и Русской Америки до конца XIX века. Москва: Наука, 1982. 288 с.
38. Русская Америка в неопубликованных записках К.Т. Хлебникова. Сост., введение, коммент. Р. Ляпуновой, С. Федоровой. Ленинград: Наука, Ленинградское отделение, 1979. 280 с.
39. Российская национальная библиотека им. М.Салтыкова-Щедрина. Отдел рукописей. Ф. 7. Оп. 812. № 145. 16 л. Краткий словарь 9-ти наречий народов обитающих в северо-западной части Америки, собранный лейтенантом Храмченко.
40. University of Alaska Fairbanks. Rasmuson Library. Alaska Native Language Archive. CY822Khr1825.pdf. Aleutian. Stuart Island and Nunivak Yupik wordlists. URL: <https://www.uaf.edu/anla/record.php?identifier=CY822Khr1825> (дата звернення: 03.08.2022).
41. University of Alaska Fairbanks. Rasmuson Library. Alaska Native Language Archive. EY820K1820.pdf. Ahtna and Eyak wordlist. URL: <https://www.uaf.edu/anla/record.php?identifier=EY820K1820> (дата звернення: 03.08.2022).
42. Рукопись К.Т. Хлебникова «Прибавление... о народах, населяющих колонии Российско-Американской компании...». Введение и примеч. Р. Ляпуновой. Русская Америка: По личным впечатлениям миссионеров, землепроходцев, моряков, исследователей и других очевидцев. Отв. ред. А. Дридзе, Р. Книжлов. Москва: Мысль, 1994. С. 123—150.
43. Yup'ik Eskimo Dictionary. Compiled by S. Jacobson: in 2 vols. Ed. 2-rd. Fairbanks: Alaska Native Language Center; University of Alaska, 2012. 1247 p.
44. Vanstone J. Nunivak Island Eskimo (Yupit) Technology and Material Culture. *Fieldiana: Anthropology. New series*. Chicago: Field Museum of Natural History, 1989. № 12. 108 p.
45. Kenneth L. Deconstructing the Aglurmiut Migration: An Analysis of Accounts from the Russian-America Period to the Present. *Alaska Journal of Anthropology*. 2013. Vol. 11. № 2—3. P. 17—36. URL: <https://www.alaskaanthropology.org/publications/open-access/volume-10-number-1-2-2012-2/> (дата звернення: 03.08.2022).
46. Русская Америка в «Записках» Кирилла Хлебникова. Сост., предисловие, коммент, указатели С. Федоровой. Москва: Наука, 1985. 302 с.
47. Истомин А. Записка П.С. Костромитинова «Краткие замечания о россинских индейцах» — первое систематизированное описание индейцев Русской Калифорнии (1834—1835 гг.). *Источники по этнической истории аборигенного населения Америки*. Сб. статей. Отв. ред. Э. Александренков, А. Истомин. Москва: ИЭА РАН, 2012. С. 252—256.

REFERENCES

- Vanstone, J. (Ed.). (1973). V.S. Khromchenko's Coastal Explorations in Southwestern Alaska, 1822. *Fieldiana: Anthropology* (Vol. 64, pp. 42—95). Chicago: Field Museum of Natural History.
- Pilling, J.K. (1887). Bibliography of the Eskimo Language. Washington: Government Printing Office.
- Rudnyckij, J.-B. (1982). Cape Khromchenko — a Ukrainian Toponym in Alaska. *Onomastica*, 61, 13—16.
- Burykin, A. (1957). Captain Khromchenko's four voyages. *Priroda*, 3, 77—80 [in Russian].
- Dunmore, J. (1991). *Who's Who in Pacific Navigation*. Honolulu; Hawaii: University of Hawaii Press.
- Petrov, A., & Bolhovitinov, N. (Ed.). (1999). The naval Officers Begin to Govern in the Russian's North American Colonies, 1818—1825. In Bolhovitinov, N. *History of Russian America (1732—1863)*: in 3 vol. *Activities of the Russian-American company. International relationships* (Vol. 2, pp. 339—395). Moscow: Mezhdunarodnyye otnosheniya [in Russian].
- Postnikov, A. (2000). *Russian America in geographical descriptions and maps 1741—1867*. Sankt-Peterburg: Dmitriy Bulanin [in Russian].
- Fedorova, S. (2011). *Russian America: from the first settlements to the sale of Alaska. The end of the XVII—1867 year*. Moscow: Lomonosov [in Russian].
- Khromchenko, V. (1824). Excerpts from the Journal of the Voyage of 1822. *Severnyj Arhiv*, 11, 254—274; 12, 303—314; 13—14, 38—64; 15, 119—131; 16, 177—186; 17, 235—248; 18, 297—318 [in Russian].

- Blomkvist, E., Ol'derogge, D., & Kinzhalov, R. (2 eds). (1975). The history of the study of North American Indian languages in Russia (from the MAE archive). *Collection of the Museum of Anthropology and Ethnography. From the history of the cultural heritage of America and Africa* (Vol. XXXI, pp. 96—117). Leningrad: Nauka; Leningradskoe otделение [in Russian].
- Kraus, M. (2017). Eyak Grammar. *University of Alaska Fairbanks. Rasmuson Library. Alaska Native Language Archive*. EY961K2009_2017draft.pdf. Retrieved from: <https://www.uaf.edu/anla/record.php?identifier=EY961K2009> (Last accessed: 07.08.2022).
- Vanstone, J. (Ed.). (1973). Introduction. V.S. Khromchenko's Coastal Explorations in Southwestern Alaska, 1822. *Fieldiana: Anthropology*. (Vol. 64, pp. 1—39). Chicago: Field Museum of Natural History.
- Norchenko, O. (2009). Captain Vasyl Khromchenko. *Zapiski po gidrografii*, 277, 83—88. Retrieved from: <https://elib.rgo.ru/handle/123456789/224520> (Last accessed: 23.02.2022) [in Russian].
- Chukhlib, T. (2014). «Starodubshchyna» is waiting for a return...: Historical, historiographical and political problems of the Ukrainian subregion of the Russian Federation. *Siberian Chronicle*, 5 (119), 230—255 [in Ukrainian].
- Confessional list of the Posudychi village of the Pogor protopope of the Novgorod-Siver Eparchy in 1793. *State Archives of Chernihiv region (SACR)*. F. 679. Op. 1. Spr. 361. Ark. 87—106. Retrieved from: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSM4-L3C8-L?cat=1337569> (Last accessed: 1.08.2022) [in Russian].
- Confessional list of the Posudychi village of the Pogor protopope of the Novgorod-Siver Eparchy in 1796. *SACR*. F. 679. Op. 1. Spr. 526. Ark. 807—828. Retrieved from: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSMP-MQ66-H?i=1004&cat=1337569> (Last accessed: 1.08.2022) [in Russian].
- Confessional list of the Posudychi village of the Pogor protopope of the Novgorod-Siver Eparchy in 1798. *SACR*. F. 712. Op. 1. Spr. 227. Ark. 88—105. Retrieved from: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSM4-L3C8-L?mode=g&cat=1337569> (Last accessed: 1.08.2022) [in Russian].
- Lists of students of the 1st and 2nd grades of the specialized school for the period from 1799 to 1825. *Russian State Archive of the Navy (RSAN)*. F. 1212. Op. 1. Ed. sb. 309. List 6 [in Russian].
- Formulary record about the service and dignity of Vasyl Khromchenko the captain-lieutenant of the 4th fleet crew in 1842. *RSAN*. F. 406. Op. 3. Kn. 231. Delo 168. List 1102—1108 [in Russian].
- List of nobles of the Novgorod-Siver Governorate 1788. *Manuscript Institute of the National Library of Ukraine named V.I. Vernadskyi*. F. I. № 60497. Ark. 396 back—397 [in Russian].
- Census record of villages of Starodubsky district 1811. *State archive of the Bryansk region*. F. 134. Op. 1. Dela 40, 74, 148 [in Russian].
- Books of oaths of the Malorossiya regiments. 1731. Starodub regiment. Poharska Hundred. *Russian State Archive of Ancient Acts*. F. 248. Op. 103. Delo 8250. Retrieved from: <http://forum.genoua.name/viewtopic.php?id=32> (Last accessed: 23.02.2022) [in Russian].
- Confessional list of the Posudychi village of the Pogor protopope of the Novgorod-Siver Eparchy in 1744. *SACR*. F. 679. Op. 1. Spr. 354. Ark. 98—115. Retrieved from: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSMP-93RG-1?mode=g&cat=1337569> (Last accessed: 1.08.2022) [in Russian].
- Confessional list of the Posudychi village of the Pogor protopope of the Novgorod-Siver Eparchy in 1781. *SACR*. F. 679. Op. 1. Spr. 360. Ark. 151—166. Retrieved from: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSMP-93DK-5?mode=g&cat=1337569> (Last accessed: 1.08.2022) [in Russian].
- Confessional list of the Posudychi village of the Pogor protopope of the Novgorod-Siver Eparchy in 1782. *SACR*. F. 679. Op. 1. Spr. 525. Ark. 205—227. Retrieved from: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSML-NSQW-3?mode=g&cat=1337569> (Last accessed: 1.08.2022) [in Russian].
- Modzalevskiy, V. (1908). *Malorossiya's genealogy*: in 4 vol. (Vol. 1: A—D, pp. 238—270). Kyiv: Typ. T-va H.L. Frontskevycha i Ko [in Russian].
- Modzalevskiy, V. (1912). *Malorossiya's genealogy*: in 4 vol. (Vol. 4: L—O, pp. 180—186). Kyiv: Typo-Litografia S.V. Kulzhenko [in Russian].
- Sytyi, I. (Ed.). (2008). *Genealogy of the Ukrainian nobility: Service records of the Pogor nobility 1772—1781. «Description» of the Nizhyn nobility in 1784*. Kyiv: Tempora [in Ukrainian].
- Shkvarov, A. (2016). *When the Russians Came... Statistical study of the families of Russian military officials and Finnish women in the garrisons of Sveaborg and Helsingfors in the first half of the 19th century: based on the materials of the National Archives of Finland* (Issue 1). Helsinki: RME Group Oy [in Russian].
- (1846). *Address-calendar or general state of the Russian Empire*: in 2 parts (Part 2). Sankt-Peterburg [in Russian].
- (1847). *Address-calendar or general state of the Russian Empire*: in 2 parts (Part 2). Sankt-Peterburg [in Russian].
- Pasetskiy, V. (1974). *Ivan Fedorovich Kruzenshtern (1770—1849)*. Moscow: Nauka [in Russian].
- Berkh, V. (1823). *Chronological history of all journeys to the northern polar countries*: in 2 parts (Part 2). Sankt-Peterburg [in Russian].
- The Journal kept on the Golovnin's brig in 1822 by Khromchenko, the midshipman of the fleet. *State archive of the Perm region*. F. 445. Op. 1. Delo 74. List 1—121 [in Russian].
- Khromchenko 1822 Journal. *University of Alaska Fairbanks. Rasmuson Library. Alaska Native Language Archive*.

- IN822Kh1822a-01.pdf; IN822Kh1822a-04.pdf. Retrieved from: <https://www.uaf.edu/anla/record.php?identifier=IN822Kh1822a> (Last accessed: 03.08.2022).
- Durov, A. (1959). Russian geographical names in the Pacific Ocean, on the territory of Alaska and the Aleutian Islands. Appendix. *Geograficheskij Sbornik* (Issue 13, pp. 155—183). Moscow; Leningrad: Izd-vo Akad. Nauk SSSR [in Russian].
- Alekseev, A. (1982). *Development of the Far East and Russian America by Russian people until the end of the 19th century*. Moscow: Nauka [in Russian].
- Fedorova, S., & Lapunova, R. (Eds.). (1979). *Russian America in the unpublished notes of K. T. Khlebnikov*. Leningrad: Nauka; Leningradskoe otделение [in Russian].
- A short dictionary of 9 dialects of the peoples living in the north-western part of America, collected by Lieutenant Khramchenko. *M. Saltykov-Shchedrin Russian National Library. Department of Manuscripts*. F. 7. Op. 812. № 145. List 1—16 [in Russian].
- Alegmiut. Stuart Island and Nunivak. Yupik wordlists. *University of Alaska Fairbanks. Rasmuson Library. Alaska Native Language Archive*. CY822Khr1825.pdf. Retrieved from: <https://www.uaf.edu/anla/record.php?identifier=CY822Khr1825> (Last accessed: 03.08.2022).
- Ahtna and Eyak wordlist. *University of Alaska Fairbanks. Rasmuson Library. Alaska Native Language Archive*. EY820K1820.pdf. Retrieved from: <https://www.uaf.edu/anla/record.php?identifier=EY820K1820> (Last accessed: 03.08.2022).
- Lapunova, R., Dridzo, A., & Knizhalov, R. (2Eds.). (1994). Manuscript of K.T. Khlebnikov «Appendix ... about the peoples inhabiting the colonies of the Russian American Company ... ». *Russian America: According to the personal impressions of missionaries, explorers, sailors, researchers and other eyewitnesses* (Pp. 123—150). Moscow: Mysl' [in Russian].
- Jacobson, S. (Ed.). (2012). *Yup'ik Eskimo Dictionary*: in 2 vol. Ed. 2-rd.. Fairbanks: Alaska Native Language Center; University of Alaska.
- Vanstone, J. (1989). Nunivak Island Eskimo (Yupit) Technology and Material Culture. *Fieldiana: Anthropology*. New series, 12, 1—108.
- Kenneth, L. (2013). Deconstructing the Aglurmiut Migration: An Analysis if Accounts from the Russian-America Period to the Present. *Alaska Journal of Anthropology*, 2—3 (Vol. 11, pp. 17—36). Retrieved from: <https://www.alaskaanthropology.org/publications/open-access/volume-10-number-1-2-2012-2> (Last accessed: 03.08.2022).
- Fedorova, S. (Ed.). (1985). *Russian America in Kirill Khlebnikov's Notes*. Moscow: Nauka [in Russian].
- Istomin, A., Aleksndrenkov, Je., & Istomin, A. (Eds.). (2012). P.S. Kostromitinov's note «Brief remarks about the Ros Indians» — is the first systematic description of the Indians of Russian California (1834—1835). *Sources from the ethnic history of the aboriginal population of America. Coll. of articles* (Pp. 252—256). Moscow: IEA RAS [in Russian].